

Σχεδιαγράμματα Μεσαιωνικής και νεότερης Ιστορίας

1. Η ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

A. Από τη Ρώμη στη Νέα Ρώμη

Μέτρα Κωνσταντίνου Α' για την ανόρθωση του Ρωμαϊκού κράτους

- ▶ Ίδρυση Κωνσταντινούπολης
- ▶ Δικαίωμα στους Χριστιανούς να λατρεύουν το Θεό τους
- ▶ Διαχωρισμός πολιτικής-στρατιωτικής εξουσίας
- ▶ Κυκλοφορία χρυσού νομίσματος (χρύσινος, solidus)

α. Ίδρυση Κωνσταντινούπολης (324μ.Χ.) : Μεταφορά της πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής

Αυτοκρατορίας από τη Δύση (Ρώμη) στην Ανατολή (Βυζάντιο).

Η επιλογή της θέσης οφείλεται:

- Στη γεωπολιτική της σημασία.
- Στη σπουδαιότητα για το εμπόριο.

Λόγοι ίδρυσης της Κωνσταντινούπολης

- ☉ Η Ανατολή είχε ισχυρή οικονομία και ακμαίο πληθυσμό
- ☉ Οι Χριστιανοί, στους οποίους στηριζόταν πολιτικά ο Κωνσταντίνος Α' ήταν πολυπληθέστεροι στην Ανατολή.
- ☉ Στις πόλεις της Ανατολής υπήρχαν θρησκευτικές συγκρούσεις (λόγω των αιρέσεων κυρίως)
- ☉ Η θέση βοηθούσε στην απόκρουση των εχθρών, Γότθων στο Δούναβη και Περσών στον Ευφράτη.

Η Κωνσταντινούπολη οικοδομήθηκε με πρότυπο τη Ρώμη (τείχη, λεωφόροι, αγορά (forum), έργα τέχνης από όλη την αυτοκρατορία, το Ιερόν Παλάτιον, το κτίριο της Συγκλήτου, δεξαμενές, λουτρά, αλλά και εκκλησίες (καινοτομία).

Ραγδαία ανάπτυξη πληθυσμού: Αρχές 5^{ου} αιώνα: 150.000 κάτοικοι.

Μέσα 6^{ου} αιώνα: 300.000 κάτοικοι τουλάχιστον.

β. Θρησκευτική πολιτική του Κωνσταντίνου Α'.

Ευνόησε τους χριστιανούς διότι πίστευε ότι ο Χριστιανισμός θα ξανάφερνε την ενότητα στο Ρωμαϊκό κράτος.

Μέτρα υπέρ των Χριστιανών

† Το Χριστόγραμμα στα νομίσματα

† Νομοθετικές ρυθμίσεις.

† **Διάταγμα των Μεδιολάνων** (313) : εξίσωση Χριστιανών με πιστούς άλλων θρησκειών.

† Παύση διωγμών (324)

† Καταδίκη αιρέσεων με την Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας (325) που φέρει ειρήνη στην Εκκλησία και την Αυτοκρατορία.

Ο **συγκρητισμός** της εποχής, δηλαδή η διαδικασία ανάμειξης και συγχώνευσης στοιχείων από διάφορες θρησκείες επηρέασε και τον Κωνσταντίνο Α', ο οποίος υποστήριξε το Χριστιανισμό, αν και ως το τέλος της ζωής του διατήρησε τον τίτλο του pontifex maximus (μεγάλου αρχιερέα) των ειδωλολατρών, βαπτίστηκε χριστιανός τη χρονιά που πέθανε, ενώ είχε προσχωρήσει και στη λατρεία του Μίθρα (θεού των Περσών).

2. ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 6^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Αυτοκράτορες:

4^{ος} αιώνας: - Ιουλιανός

- Θεοδόσιος Α'

5^{ος} αιώνας:- Θεοδόσιος Β'

-Ζήνων

Τέλος 5^{ου}- αρχές 6^{ου} αιώνα: - Αναστάσιος

Αρχές 6^{ου} αιώνα: - Ιουστίνος Α΄

A. Οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα

Χαρακτηριστικά της οικονομίας

- ✱ Κύρια πηγή πλούτου ήταν η γεωργία
- ✱ Το κράτος ρύθμιζε τις οικονομικές εξελίξεις
- ✱ Οι συναλλαγές γινόντουσαν με νόμισμα (εκχρηματισμένη οικονομία)
- ✱ Οικονομικά κέντρα ήταν οι πόλεις του ανατολικού τμήματος

Κοινωνικά προβλήματα

- ♠ Σταδιακά μεγαλογαιοκτήμονες αποκτούν τη γη
- ♠ Οι μικροϊδιοκτήτες γίνονται εξαρτημένοι αγρότες ή πάροικοι στη γη τους
- ♠ Βαριά φορολογία πλήττει αγρότες και αστούς. Έτσι:
 - Οι αγρότες καταφεύγουν σε μονές ή πόλεις
 - Η συγκέντρωση φτωχών στις πόλεις προκαλεί ταραχές
 - Οι αυτοκράτορες προσφέρουν σε αυτόν τον όχλο «άρτον και θεάματα» για να διατηρήσουν την ηρεμία.

Θετικά στοιχεία

- ☺ Η επέκταση στην Ανατολή (Ερυθρά θάλασσα) φέρνει εμπορικές συναλλαγές και πλούτο
- ☺ Πολυτελή προϊόντα της Ανατολής (μετάξι, υφάσματα, μπαχαρικά) διακινούνται προς τη Μεσόγειο.

B. Το γερμανικό πρόβλημα

- ♠ Το 395 το Ρωμαϊκό κράτος χωρίζεται σε Ανατολικό και Δυτικό τμήμα

♠ Το Δυτικό Ρωμαϊκό κράτος διαλύεται από επιθέσεις γερμανικών φύλων, που δημιουργούν πολλά γερμανικά βασίλεια. Ο Θεοδέριχος, ιδρυτής του Οστρογοθικού κράτους είναι ανεξάρτητος από το Βυζάντιο.

♠ Το Ανατολικό κράτος εξουδετερώνει το γερμανικό κίνδυνο

-πειθοντας τους Γερμανούς να στραφούν προς τη Δύση

-εγκαθιστώντας τους στα εδάφη του

-δίνοντας στους αρχηγούς τους ανώτερες στρατιωτικές θέσεις

-υποκινώντας τελικά εξέγερση της αντιγερμανικής παράταξης, που εξοντώνει τους Γερμανούς (400)

Γ. Πολιτιστικές εξελίξεις

- Στο Ανατολικό κράτος επιβάλλονται προοδευτικά τα **ελληνικά πολιτιστικά στοιχεία**.

- Ιδρύεται το **Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης** (425), με 16 ελληνόφωνες και 15 λατινόφωνες έδρες διδασκαλίας.

- Ο **Θεοδοσιανός κώδικας** (438)

◆ περιέλαβε τα αυτοκρατορικά διατάγματα που είχαν εκδοθεί μετά το 312

◆ διευκόλυνε την απονομή δικαιοσύνης.

II. ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

α. Η **πολιτική του Ιουστινιανού** συνοψίζεται στο : ένα κράτος, μια Εκκλησία, μια νομοθεσία.

β. **Εσωτερική πολιτική:**

Ως προς το Κράτος:

► **Στάση του Νίκα (532):** καταστολή της εξέγερσης των δέμων του Ιπποδρόμου και του λαού της Κωνσταντινούπολης.

► Περιορισμός της δύναμης των γαιοκτημόνων και των δέμων προς όφελος των ελεύθερων αγροτών, που πληρώνουν φόρους.

Ως προς την Εκκλησία:

- ▶ Καταδιώκονται αιρετικοί και εθνικοί (ειδωλολάτρες).
- ▶ Κλείνει η Νεοπλατωνική Ακαδημία στην Αθήνα (529)
- ▶ Ιεραποστολική διάδοση του Χριστιανισμού σε Καύκασο και Ανατολική Αφρική.

Ως προς τη Νομοθεσία, εκδίδονται:

- ▶ Ιουστινιάνειος Κώδικας (συλλογή παλαιότερων αυτοκρατορικών νόμων)
- ▶ Πανδέκτης (γνωμοδοτήσεις ρωμαίων νομικών)
- ▶ Εισηγήσεις: εγχειρίδιο για τους φοιτητές της Νομικής
- ▶ Νεαρές: νέοι νόμοι, γραμμένοι στα Ελληνικά (καινοτομία)

γ. Εξωτερική πολιτική

- ▶ **Στη Δύση στοχεύει στην ανόρθωση της ρωμαϊκής εξουσίας**
 - Καταλύει το Βανδαλικό κράτος στη Βόρεια Αφρική.
 - Πολεμά σκληρά κατά των Οστρογόθων στην Ιταλία
 - Ανακαταλαμβάνει τμήμα του Βησιγοθικού Βασιλείου στην Ισπανία
- ▶ **Στην Ανατολή στοχεύει στην επανάκτηση Βυζαντινών εδαφών**
 - Πόλεμος κατά του Χοσρόη Α', βασιλιά των Περσών
 - Συνθηκολόγηση το 562 (αποκατάσταση ισορροπίας)
- ▶ **Στο Δούναβη για να αποκρούσει εισβολές**
 - Χτίζει φρούρια
 - Εξαγοράζει την ειρήνη με τεράστια ποσά
 - Δεν καταφέρνει όμως να αναχαιτίσει τους Σλάβους και άλλους εισβολείς.
- ▶ **Συνέπειες της εξωτερικής του πολιτικής:**
 - Άδειασαν τα κρατικά ταμεία'
 - Απογυμνώθηκαν οι ευρωπαϊκές επαρχίες από στρατό

- Εξασθένησε η διεθνής θέση του Βυζαντίου
- Ολέθριες επιπτώσεις στην εδαφική ακεραιότητα του κράτους, αργότερα.

δ. Κτίσματα του Ιουστινιανού – Αγία Σοφία

- Κατασκευάστηκαν έργα χρήσιμα στην άμυνα, τη θρησκεία, την υποδομή και την κοινή ωφέλεια

► Η Αγία του Θεού Σοφία

- Το λαμπρότερο κτίσμα της Βυζαντινής τέχνης
- Βασιλική μετά τρούλου (συνδυασμός βασιλικής και περίκεντρου κτιρίου)
- Αρχιτέκτονες: ο Ανθέμιος (από Τράλλεις) και ο Ισίδωρος (από Μίλητο)
- Η κατασκευή διαρκεί πέντε χρόνια (532-537)
- Δίνεται έμφαση στον καθ' ύψος άξονα.

2. Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ (610-717): Εσωτερική μεταρρύθμιση και αγώνας επιβίωσης

α) Το Βυζάντιο σε κρίση (2^ο μισό 6^{ου}-αρχές 7^{ου} αιώνα)

Κρίση:

- Φυσικές καταστροφές
- Κακές σοδειές
- Λοιμοί (αρρώστιες)
- Εισβολές (Σλάβοι, Πέρσες)

Συνέπειες:

- Εγκατάλειψη και παρακμή των πόλεων
- Μείωση του πληθυσμού
- Υποχώρηση εμπορίου
- Περιορισμός νομισματικής κυκλοφορίας
- Η κρίση στη δημόσια οικονομία οδηγεί στην παραμέληση του στρατού.

β) Η αντεπίθεση του Ηράκλειου

- ▶ Τίθεται προσωπικά επικεφαλής του στρατού (στρατηγός-αυτοκράτορας)
- ▶ Αναδιοργανώνει το στράτευμα
- ▶ Οικονομική συμπαράσταση εκκλησίας – Θρησκευτικός χαρακτήρας εκστρατειών (Τίμιος Σταυρός).
- ▶ Εκστρατείες κατά Περσών (622-628). Νίκη στη μάχη της Νινευί. ▶ Ανάκτηση των βυζαντινών επαρχιών της Εγγύς Ανατολής (627)
- ▶ Νικά Αβάρους και Σλάβους (626).
- ▶ Πρόσκαιρες επιτυχίες.

γ) Θέματα και εξελληνισμός του Κράτους.

1. Τα θέματα

- Η λέξη θέμα σημαίνει τη στρατιωτική μονάδα του Βυζαντινού κράτους.
- Στα χρόνια των διαδόχων του Ηρακλείου, θέμα είναι η διοικητική περιφέρεια, που έχει δικό της στρατό.
- Ο διοικητής (στρατηγός) έχει πολιτική και στρατιωτική εξουσία.
- Στόχος της δημιουργίας τους ήταν η απόκρουση των Αράβων.
- Ο θεματικός στρατός αποτελείτο από ελεύθερους αγρότες που:
 - Ήταν ιδιοκτήτες κτημάτων που τους έδινε το κράτος
 - Συντηρούσαν τον εαυτό τους και την οικογένειά τους από τα κτήματα αυτά.
- Προς τα τέλη του 7^{ου} αιώνα τα θέματα εξαπλώθηκαν και στις ευρωπαϊκές επαρχίες.

2. Ο εξελληνισμός του Κράτους

- Επίσημη γλώσσα γίνεται η Ελληνική
- Οι ρωμαϊκοί τίτλοι αντικαθίστανται από ελληνικούς. (Ηράκλειος: Πιστός εν Χριστώ **βασιλεύς**).

- Ο εξελληνισμός σηματοδοτεί το τέλος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και την αρχή της μεσαιωνικής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΛΑΟΙ ΣΤΟΝ ΠΕΡΙΓΥΡΟ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ι. Ο ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

1. Οι Σλάβοι και οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο

- ♦ Ήταν νομάδες με ιδιότυπη πολιτική οργάνωση
- ♦ Στις αρχές του 6^{ου} αιώνα εγκαθίστανται βόρεια του Δούναβη και κάνουν επιδρομές κατά του Βυζαντίου
- ♦ Τέλη 6^{ου} με αρχές 7^{ου} αιώνα περνούν στην επιρροή των Αβάρων (Κεντρική Ευρώπη). Πολιορκούν ανεπιτυχώς τη Θεσσαλονίκη.
- ♦ Ομάδες Σλάβων ιδρύουν **σκλαβηνίες** στη σημερινή ηπειρωτική Ελλάδα.
- ♦ Εντάσσονται ομαλά στη βυζαντινή κοινωνία τον 9^ο – 10^ο αιώνα.
- ♦ Εξελληνισμός σε τρία στάδια:
 - Στρατιωτική υποταγή στο Βυζάντιο
 - Εκχριστιανισμός
 - Εθνολογική και κοινωνική αφομοίωση.

2. Οι Βούλγαροι και οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο

- ♦ Ήταν λαός με προέλευση Ασιατική και πολιτική και στρατιωτική οργάνωση
- ♦ Το 680 νικούν τα βυζαντινά στρατεύματα και εγκαθίστανται στην περιοχή μεταξύ Δούναβη και Αίμου.
- ♦ Υποχρεώνουν τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Δ' να τους πληρώνει ετήσιο φόρο, αναγνωρίζοντας έτσι έμμεσα το κράτος τους.

- ♦ Στο νέο κράτος που δημιούργησαν οι Βούλγαροι (εθνογένεση Βουλγάρων) έδωσαν το όνομα και την οργάνωση, ενώ οι Σλάβοι, που υποτάχτηκαν σε αυτούς, έδωσαν τη γλώσσα και συγκρότησαν τη λαϊκή του βάση, όντας πολυπληθέστεροι.

Σχέσεις με το Βυζάντιο

- ♦ Μακρόχρονοι πόλεμοι
- ♦ Εμπορικές σχέσεις στα διαλείμματα ειρήνης
- ♦ Επίσημη γλώσσα των ηγεμόνων τους (χάνων ή χαγάνων) η ελληνική (επιγραφές)
- ♦ Από το 864 εκχριστιανίζονται και δέχονται την επίδραση του Βυζαντινού πολιτισμού.

II. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

1. Η εξάπλωση των Αράβων

Το Ισλάμ είναι μια μονοθεϊστική θρησκεία που ίδρυσε ο **Μωάμεθ**, επηρεασμένος από το Χριστιανισμό και τον Ιουδαϊσμό. Ιερό βιβλίο είναι το **Κοράνι**. Κάθε μουσουλμάνος είναι υποχρεωμένος να διαδίδει το Ισλάμ με ιερό πόλεμο (**Τζιχάντ**). Αφετηρία του αραβικού χρονολογικού συστήματος είναι το έτος **622** (Εγίρα).

Μέσα σε έναν αιώνα οι Άραβες εξορμούν από την Αραβική χερσόνησο και κατακτούν πολλές βυζαντινές περιοχές, μεταξύ των οποίων τη Συρία. Περνούν στην Αίγυπτο, κατακτούν τη Βόρεια Αφρική και ένα μεγάλο τμήμα της Ιβηρικής χερσονήσου. Τους σταματά στο **Πουατιέ** της Γαλλίας, το 732 ο **Κάρολος Μαρτέλ**, μαγιοδρόμος (αυλάρχης) των Φράγκων. Κατέλαβαν επίσης την Κύπρο, τη Ρόδο, την Κω, τη Χίο και πολιορκήσαν δυο φορές την Κωνσταντινούπολη, όπου απέτυχαν κυρίως λόγω των ισχυρών τειχών και του **υγρού πυρός** (**Καλλίνικος** από Συρία). Τέλος κατακτούν την Κρήτη και τη Σικελία.

Η προέλαση των Αράβων δυσχεραίνει τη θέση του Βυζαντίου, το οποίο συρρικνώνεται εδαφικά. Χάνει σημαντικές πόλεις, μειώνεται η αγροτική παραγωγή και περιορίζεται το εμπόριο.

2. Το εμπόριο και ο πολιτισμός του Ισλάμ

α. Η ανάπτυξη του εμπορίου

- ⇒ Οι Άραβες (όπως και οι Εβραίοι) αναπτύσσουν το διεθνές εμπόριο (γεωγραφική θέση χαλιφάτου- ορυχεία χρυσού και αργύρου Δυτικής Αφρικής και Σαχάρας)
- ⇒ Ιδρύουν εμπορικές αποικίες στη Νοτιοανατολική Ασία (Ινδία, Κίνα κλπ)
- ⇒ Εισάγουν και διακινούν μπαχαρικά και είδη πολυτελείας
- ⇒ Εφαρμόζουν εμπορικές καινοτομίες: επιταγές, τράπεζες, εταιρείες.

β. Γράμματα, επιστήμη, τέχνες

- ⇒ Ιδρύουν πανεπιστήμια και βιβλιοθήκες
- ⇒ Συλλέγουν χειρόγραφα
- ⇒ Μεταφράζουν έργα Ινδών, Ελλήνων και Περσών συγγραφέων
- ⇒ Καλλιεργούν τη λογοτεχνία και την τέχνη
- ⇒ Χρησιμοποιούν βυζαντινές τεχνικές, τεχνίτες και υλικό.
- ⇒ Η τεχνοτροπία τους είναι ανεικονική
- ⇒ Δημιουργούν αρχιτεκτονήματα (τεμένη = τζαμιά με εξαίρετα μωσαϊκά). Επίσης δημιουργούν έργα μικροτεχνίας.
- ⇒ Ασχολούνται με μαθηματικά, χημεία, αστρονομία, ιατρική και άλλες επιστήμες.

γ. Επίδραση του αραβικού πολιτισμού

Οι Άραβες επηρεάζουν τη Δύση

Στην επιστήμη

- ⇒ Εισάγουν την ινδική αρίθμηση (αραβικά ψηφία, μηδέν)
- ⇒ Υπολογίζουν την τροχιά ηλίου και πλανητών.
- ⇒ Ανακαλύπτουν το θειικό οξύ (βιτριόλι) και το οινόπνευμα

⇒ Κάνουν εγχειρήσεις και ανακαλύπτουν διάφορα φάρμακα

⇒ Οργανώνουν μακρινά ταξίδια

Στη διατροφή

Εισάγουν καλλιέργειες αγκινάρας, βαμβακιού, ζαχαροκάλαμου κλπ

Στη γλώσσα

Λέξεις όπως : ζενίθ, ναδίρ, αλχημεία, άλγεβρα, αλκοόλ, τζίφρα, ταρίφα, ρύζι, σιρόπι, σαφράνι, μουσελίνα κλπ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)

Ι. ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

1. Η διαμόρφωση της μεσαιωνικής ελληνικής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

α. Παγίωση και επέκταση των αλλαγών

Το μεσαιωνικό Βυζαντινό Κράτος διαμορφώθηκε στα χρόνια της Δυναστείας των Ισαύρων - Συριακή δυναστεία- (717-802) και της Δυναστείας του Αμορίου (802-867).

Ποιες ήταν οι εξελίξεις:

- Τα ανατολικά σύνορα του Βυζαντίου σταθεροποιήθηκαν στη στεριά στις παρυφές της Μικράς Ασίας και στη θάλασσα κατά μήκος της γραμμής Κιλικία-Κύπρος-Κρήτη
- Στα μέσα του 9^{ου} αιώνα άρχισε η βυζαντινή αντεπίθεση στη Μικρά Ασία.
- Η Βουλγαρική απειλή αντιμετωπίστηκε
- Άρχισε η αφομοίωση των Σλάβων
- Ενισχύθηκε ο εξελληνισμός του Βυζαντίου
- Γενικεύθηκε ο θεσμός των θεμάτων με συνέπειες:
 - να περιορισθούν οι μισθοφόροι

- να κυριαρχήσει η μικρή και μεσαία αγροτική ιδιοκτησία.

β. Ανάκαμψη της οικονομίας

- Αύξηση των κρατικών εσόδων
- Αναζωογόνηση εμπορίου και βιοτεχνίας, χωρίς να αλλοιωθεί ο αγροτικός χαρακτήρας της οικονομίας.
- Εφαρμόσθηκαν τολμηρά οικονομικά μέτρα (οι «**κακώσεις**»), την εποχή του Νικηφόρου Α' (802-811).

2. Η μεταβατική εποχή: Οι έριδες για το ζήτημα των εικόνων

α) Ορισμός, πρωτεργάτες και παράγοντες της εικονομαχίας.

Εικονομαχία ονομάζεται η διαμάχη για τη λατρεία των εικόνων που συγκλόνισε το Βυζάντιο από τις αρχές του 8^{ου} έως τα μέσα του 9^{ου} αιώνα.

Εικονομάχοι αυτοκράτορες ήταν ο **Λέων Γ'** (714-741) και ο **Κωνσταντίνος Ε'** (741-775).

Επηρεάστηκαν από τις **ανεικονικές αντιλήψεις** των ιουδαίων και μουσουλμάνων.

Στην απαγόρευση των εικόνων οδήγησαν λόγοι:

- **στρατιωτικοί** (ανάγκη αντιμετώπισης των Αράβων)
- **εσωτερικοί** (περιορισμός δύναμης των μοναχών)
- **ιδεολογικοί – θρησκευτικοί** (δεισιδαιμονίες-υπερβολές)

β) Φάσεις της εικονομαχίας

α' φάση: 726-787. Στάδια:

- Απομάκρυνση εικόνας Χριστού από τη Χαλκή Πύλη
- Αυτοκρατορικό διάταγμα απαγορεύει τη λατρεία των εικόνων (730)
- Τιμωρούνται οι εικονόφιλοι (εξορίες, φυλακίσεις, δημεύσεις περιουσιών).
- Καταστροφή μονών-προπυργίων εικονολατρίας και διώξεις μοναχών.

Β' φάση: 815-843:

- Μικρότερη σε ένταση
- Αρχίζει με το Λέοντα Ε' τον Αρμένιο
- Τελειώνει με την οριστική αναστήλωση των εικόνων (Σύνοδος του 843).

γ) Σημασία της ήπιας των εικονοκλαστών.

- ◆ Η ελληνική πνευματική παράδοση που απέδιδε τη θεία μορφή νίκησε τη μουσουλμανική και ιουδαϊκή ανεικονική παράδοση.
- ◆ Οι θρησκευτικές διαμάχες τερματίστηκαν
- ◆ Αρχισε γόνιμη συνεργασία Κράτους-Εκκλησίας
- ◆ Η Εκκλησία αφοσιώθηκε στο ιεραποστολικό έργο της
- ◆ Αρχίζει η ακμή των μοναστηριών
- ◆ Περιορίστηκαν οι υπερβολές στη λατρεία

δ) Συνέπειες της Εικονομαχίας

- ◆ Ο λαός διχάστηκε
- ◆ Η Εκκλησία της Ρώμης βρήκε ευκαιρία να στραφεί προς τους Φράγκους ηγεμόνες κι έτσι χάθηκε για το Βυζάντιο
- ◆ Καταστράφηκαν έργα τέχνης και εικόνες μεγάλης καλλιτεχνικής και ιστορικής αξίας
- ◆ Περιορίστηκε η ενασχόληση με τα γράμματα
- ◆ Καταστράφηκαν τα κείμενα των εικονομάχων μετά το 843, έτος ανασύλωσης των εικόνων.

3. Η βασιλεία του Μιχαήλ Γ' και η αυγή της νέας εποχής

α. Έναρξη της νέας εποχής.

- ▶ Η ανάπτυξη της δύναμης του Βυζαντίου άρχισε επί Μιχαήλ Γ' (842-867) και κορυφώθηκε όταν κυβερνούσε η Μακεδονική Δυναστεία (867-1025)
- ▶ Η περίοδος της Εικονομαχίας τερματίστηκε το 843
- ▶ Σημαντικό πρόσωπο στη διοίκηση ο καίσαρ Βάρδας.

β. Ίδρυση της Σχολής της Μαгнаύρας

- ▶ Η ίδρυσή της υπήρξε κορυφαίο εκπαιδευτικό γεγονός
- ▶ Διευθυντής της ο Λέων ο Φιλόσοφος ή Μαθηματικός
- ▶ Τέσσερες σχολές: Φιλοσοφίας, Γεωμετρίας, Αστρονομίας, Γραμματικής.

γ. Ενδιαφέρον για τους κλασικούς

Οι λόγιοι στρέφονται στην αναζήτηση, συλλογή, μελέτη και αντιγραφή χειρογράφων της αρχαίας γραμματείας.

Ο Πατριάρχης Φώτιος ήταν ο πιο αξιόλογος λόγιος της εποχής και ως πατριάρχης συνέβαλε στον εκχριστιανισμό των Σλάβων. Έγραψε:

- Τη Μυριόβιβλο (τριακόσια φιλολογικά δοκίμια για έργα εθνικών και χριστιανών συγγραφέων με εκτεταμένες περιλήψεις και κριτική)
- Λεξικό
- Ομιλίες
- Θεολογικά έργα

δ. Αραβικοί πόλεμοι και επική ποίηση

- ▶ Ως τα μέσα του 9^{ου} αιώνα οι Άραβες λεηλατούσαν τις μικρασιατικές επαρχίες με αποκορύφωμα την άλωση του Αμορίου (838)
- ▶ Ο αυτοκράτορας Θεόφιλος προσπάθησε να κινητοποιήσει τους Χριστιανούς κατά του Ισλάμ.
- ▶ Η βυζαντινή αντεπίθεση έφερε τη νίκη (863)
- ▶ Ο αγώνας κατά των Αράβων τροφοδότησε τη βυζαντινή επική ποίηση, τα ακριτικά τραγούδια, τα οποία
- Εξυμνούν τους αγώνες των ακριτών (κυρίως του Διγενή Ακρίτα)
- Ψάλλονται από περιπλανώμενους τραγουδιστές
- Είναι το εξοχότερο δείγμα της δημώδους ή λαϊκότροπης λογοτεχνίας του Βυζαντίου.

4. Η ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΟΥΣ ΜΟΡΑΒΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ

α. Ο εκχριστιανισμός των Μοραβίων

- Ο ηγεμόνας της Μοραβίας **Ρασπισλάβος** ζήτησε από το Βυζάντιο (862-863) ιεραποστόλους για να ασπαστεί ο λαός του το Χριστιανισμό. Σκοπός του ήταν να βρει στήριγμα για να αντιμετωπίσει τους εξωτερικούς κινδύνους (Γερμανοί, Βούλγαροι).
- Η ανταπόκριση της στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας του Βυζαντίου ήταν θετική
- Αποστέλλονται για το σκοπό αυτό στη Μοραβία οι αδελφοί **Κύριλλος** (κατά κόσμον Κωνσταντίνος) και **Μεθόδιος**, από τη Θεσσαλονίκη, ικανοί διπλωμάτες και λόγιοι, γνώστες της σλαβικής και άλλων γλωσσών.
- Ο Κύριλλος δημιούργησε ένα σλαβικό αλφάβητο που απέδιδε τις φωνητικές ιδιαιτερότητες της γλώσσας, το οποίο ως σήμερα ονομάζεται Κυριλλικό.
- Επίσης απέδωσε στα σλαβικά τη Θεία Λειτουργία και τα ιερά βιβλία.

β. Σημασία του εκχριστιανισμού.

- Με τη χρήση της σλαβικής διευκολύνθηκαν οι Μοραβοί στην κατανόηση του χριστιανικού λόγου.
- Οργανώθηκε η Σλαβική Εκκλησία (863-866).
- Μυήθηκαν οι Σλάβοι στον πολιτισμό των Ελλήνων και του Χριστιανισμού.
- Επιτεύχθηκε ενότητα των Σλάβων, λόγω της κοινής καταγωγής και της κοινής πίστης.

γ. Ο εκχριστιανισμός των Βουλγάρων

- Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία επιθυμούσε να εκχριστιανίσει τους Βουλγάρους.
- Ο βυζαντινός στρατός υποχρέωσε τότε τον ηγεμόνα των Βουλγάρων Βόρη να βαπτισθεί με ανάδοχο τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' (864).
- Ακολούθησε νέα επέμβαση του πάπα με πρόσκληση του Βόρη.
- Ο Πατριάρχης Φώτιος κατηγόρησε τη ρωμαϊκή εκκλησία για λειτουργικά και δογματικά λάθη.

- Η σύνοδος του 867 αναθεμάτισε τον πάπα, απέρριψε το δόγμα περί διπλής εκπόρευσης του Αγίου Πνεύματος (filioque), και καταδίκασε την επέμβαση της Ρώμης στη Βουλγαρία.
- Με απόφαση της συνόδου του 870 η εκκλησία της Βουλγαρίας υπάχθηκε στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

5. Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΠΟΙΙΑ. ΕΠΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΙ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ.

α. Αγώνες με τους Άραβες

♥ Η αντεπίθεση των Αράβων αρχίζει στα χρόνια βασιλείας του **Ρωμανού Λακαπηνού**. Ο στρατηγός *Ιωάννης Κουρκούας* καταλαμβάνει την Έδεσσα της Συρίας. Έτσι προετοιμάζονται οι νίκες των επόμενων στρατηγών-αυτοκρατόρων.

♥ Οι στρατηγοί αυτοκράτορες **Νικηφόρος Φωκάς**, **Ιωάννης Τζιμισκής** και **Βασίλειος Β'** ανακατέλαβαν την Κρήτη (961), την Κύπρο (965), τις πόλεις της Κιλικίας και τμήματα της Συρίας και Παλαιστίνης.

♥ Σκοπός των εκστρατειών αυτών ήταν η ανάκτηση όλων των παλαιών ρωμαϊκών εδαφών της Εγγύς Ανατολής.

β. Αγώνες με τους Βουλγάρους

♥ Η άνοδος του ελληνομαθούς νέου φιλόδοξου ηγεμόνα των Βουλγάρων **Συμεών** στο θρόνο διακόπτει την περίοδο φιλικών σχέσεων Βυζαντίου-Βουλγαρίας.

♥ Ο Συμεών αυτοαποκαλείται **Βασιλεύς Βουλγάρων και Ρωμαίων**.

Πολιορκεί την Κωνσταντινούπολη αλλά πεθαίνει χωρίς να πραγματοποιήσει το όνειρό του.

♥ Ο διάδοχός του **Πέτρος** συνάπτει ειρήνη με το Βυζάντιο και νυμφεύεται την ανεψιά του αυτοκράτορα Ρωμανού Λακαπηνού.

♥ Ο τσάρος **Σαμουήλ** ιδρύει νέο Βουλγαρικό κράτος με πρωτεύουσα την Αχρίδα.

♥ Μετά από πολύχρονους σκληρούς αγώνες, ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β' συντρίβει τους Βουλγάρους στη μάχη του Σπερχειού (997) και του Κλειδίου (1014)

♥ Η Βουλγαρία υποτάσσεται πλήρως στους Βυζαντινούς το 1018 και διαιρείται σε δυο θέματα.

Έτσι τα σύνορα του Βυζαντίου φθάνουν και πάλι ως το Δούναβη.

γ. Οικονομικές συνέπειες των πολέμων

♥ Με την επέκταση των Βυζαντινών προστίθενται στο κράτος

-νέα εδάφη

-νέο παραγωγικό δυναμικό

-νέα έσοδα

Ο τερματισμός των εχθρικών επιδρομών επέτρεψε την άνθηση της ♥ γεωργίας

♥ Ο πλούτος που συγκεντρώθηκε

-έφερε ευμάρεια

-ενίσχυσε τις δυνατότητες της αυτοκρατορίας και το κύρος της

-γέννησε αισθήματα αυτοπεποίθησης και περηφάνειας στους κατοίκους

6. Η ΙΔΡΥΣΗ, Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ Ο ΕΚΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

α. Η διαμόρφωση του έθνους των Ρώσων.

♦ Οι **Βάραγγοι**, τους οποίους οι ανατολικοί Σλάβοι ονόμαζαν **Ρως** (οι Δυτικοί τους αποκαλούσαν **Βίκιγκς** ή **Νορμανδούς**) ήταν σκανδιναβικά φύλα που εμφανίστηκαν στην ιστορία τον 9^ο αιώνα, ζούσαν από εμπορικές και πειρατικές δραστηριότητες στην περιοχή της σημερινής Ρωσίας και αναμείχθηκαν με τους ανατολικούς Σλάβους δημιουργώντας ένα νέο λαό.

♦ Στο λαό αυτό οι **Ρως** δίνουν το **όνομα** και την **κρατική οργάνωση** και οι **Σλάβοι** τη **γλώσσα** και τη **λαϊκή βάση**.

β. Ίδρυση κράτους – Σχέσεις με το Βυζάντιο

♦ Πρώτο Ρωσικό Κράτος ήταν η **Ηγεμονία του Κιέβου**.

♦ Είχε εμπορικές σχέσεις με το **Βυζάντιο** και με το **Χαλιφάτο**.

♦ Μετά από **δύο** αποτυχημένες εκστρατείες κατά της **Κωνσταντινούπολης** κατά το 10^ο αιώνα υπέγραψαν **εμπορικές συνθήκες** με το Βυζάντιο (911 και 944), με το οποίο ανέπτυξαν επίσης πολιτιστικές σχέσεις.

γ. Εκχριστιανισμός των Ρώσων.

♦ Ο Ρώσος ηγεμόνας **Βλαδίμηρος** βοήθησε το Βασίλειο Β' στη συντριβή της μικρασιατικής αριστοκρατίας (**δυνατοί**).

♦ Βαφτίστηκε χριστιανός και παντρεύτηκε την αδελφή του αυτοκράτορα **Άννα**.

♦ Οι Ρώσοι **βαπτίστηκαν ομαδικά** στο **Δνείπερο** ποταμό το 989.

Με τον εκχριστιανισμό των Ρώσων

♦ Αυτοί **προσδέθηκαν** θρησκευτικά και πολιτισμικά στο Βυζάντιο

♦ Αυξήθηκαν οι **εμπορικές συναλλαγές**

♦ Πολλαπλασιάστηκαν οι **Ρώσοι μισθοφόροι** στο Βυζάντιο.

7. ΣΧΕΣΕΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ-ΔΥΣΗΣ. ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΚΤΗΣΕΩΝ

α. Ο Ελληνισμός της Ιταλίας

♥ Τον 7^ο και 8^ο αιώνα ελληνικοί πληθυσμοί μετοίκησαν στη Νότιο Ιταλία και Σικελία, λόγω των σλαβικών επιδρομών.

♥ Στις αρχές του 10^{ου} αιώνα οι Άραβες καταλαμβάνουν τη Σικελία, οπότε Σικελιώτες φυγάδες πυκνώνουν το ελληνικό στοιχείο της Νότιας Ιταλίας.

♥ Η Νότια Ιταλία περιλαμβάνει τρία θέματα:

- Λογγοβαρδίας
- Λουκανίας
- Καλαβρίας

β. Η ιταλική πολιτική των Μακεδόνων-σχέσεις με το Γερμανικό κράτος.

♥ Στόχοι των Μακεδόνων:

- Διατήρηση και επέκταση των ιταλικών κτήσεων

- Απόκρουση Αράβων και Γερμανών
- Ο **Κωνσταντίνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος** διαπραγματεύεται συμμαχία με τους Δυτικούς, αλλά χάνει από τους Άραβες (μέσα 10^{ου} αιώνα)
- Ο **Νικηφόρος Φωκάς** ακολουθεί αμυντική πολιτική
- Ο **Γερμανικός κίνδυνος** απειλεί τις βυζαντινές κτήσεις.

♥ Ο Όθων Α'

- Ανακηρύσσεται βασιλεύς Ιταλίας (951)
- Ο **πάπας** τον στέφει αυτοκράτορα των Ρωμαίων (962)
- Μέσω του **Λιουππράνδου** (απεσταλμένου) ζητά ως προίκα τις βυζαντινές κτήσεις (διάδοχος γερμανικού θρόνου + βυζαντινή πριγκίπισσα)
- Οι προτάσεις απορρίπτονται από το **Νικηφόρο Φωκά** και ο Λιουππράνδος ταπεινώνεται.

♥ Ο Ιωάννης Τζιμισκής

- Ιδρύει το **κατεπανάτο Ιταλίας** (975) με έδρα το **Μπάρι** (στη θέση των τριών θεμάτων) [κατεπάνω: ο ανώτατος εκπρόσωπος του αυτοκράτορα στη στρατιωτική διοίκηση της Ιταλίας]
- Ακολουθεί μετριοπαθή πολιτική απέναντι στους Γερμανούς
- Παντρεύει την ανεψιά του **Θεοφανώ** με τον **Όθωνα Β'**, διάδοχο του γερμανικού θρόνου (972)

♥ Ο γερμανικός κίνδυνος επανεμφανίζεται

- Ο **Όθων Β'** διασχίζει τα βυζαντινά εδάφη
- Συντρίβεται από τους Άραβες (982)
- Αποκαθιστά σχέσεις ειρήνης με το Βυζάντιο.
- Η **Θεοφανώ** ευνοεί τη διάδοση του βυζαντινού πολιτισμού στη Γερμανία
- Ο **Βασίλειος Β'** αντιμετωπίζει τις εξωτερικές απειλές
- Στηρίζεται στους **Βενετούς** (με παραχώρηση **προνομίων**) και στους **Πισάτες**.

♥ Ο Νορμανδικός κίνδυνος

- Οι **Νορμανδοί** κατακτούν εδάφη στη Νότια Ιταλία

- **Απειλούν** τις υπόλοιπες **βυζαντινές κτήσεις**.

II. Οι εξελίξεις στην οικονομία και την κοινωνία

Στα χρόνια των Μακεδόνων

-Αυξήθηκε ο πληθυσμός

-Αναπτύχθηκε η οικονομία, ιδιαίτερα στις πόλεις.

α. Οικονομία και κοινωνία της υπαίθρου

Οι δυνατοί

☉ Στα τέλη του 8^{ου} και τις αρχές του 9^{ου} αιώνα αρχίζει να σχηματίζεται μια νέα **αριστοκρατία της γης**.

☉ Παράλληλα υπάρχει και η **αριστοκρατία των αξιωμάτων**.

☉ Στα τέλη του 10^{ου} αιώνα συγχωνεύονται σε μια τάξη, τους **δυνατούς**.

☉ Στους δυνατούς περιλαμβάνονται πολιτικοί, στρατιωτικοί, θρησκευτικοί άρχοντες, διαχειριστές της κρατικής, αυτοκρατορικής, εκκλησιαστικής και μοναστικής περιουσίας.

Οι αγρότες ήταν:

☉ **Ελεύθεροι** γαιοκτήμονες

☉ **Ακτήμονες** γεωργοί που **νοίκιαζαν** γη για καλλιέργεια

☉ **Πάροικοι**, δεμένοι με τη γη, εξαρτημένοι από τους κυρίους τους.

Η κατάσταση της αγροτικής οικονομίας

☉ Από τις αρχές του 9^{ου} αιώνα οι ανεξάρτητοι αγρότες κινδυνεύουν να χάσουν των περιουσία τους από τους μεγαλοκτηματίες

☉ Οι μεγαλοκτηματίες αποκτούσαν τη γη των μικροκαλλιεργητών με μέσα νόμιμα (αγορά ή κληροδοσία) ή παράνομα (χρήση βίας, χρηματισμός αρχών κλπ). Πολλές φορές αξιοποιούσαν τη φορολογική πίεση του κράτους.

☉ Οι ευγενείς με τα έσοδα των κτημάτων τους ζούσαν με πολυτέλεια και δε δαπανούσαν χρήματα για να βελτιώσουν τα μέσα και τις τεχνικές της παραγωγής.

☉ Τα μεγάλα κτήματα δεν ήταν ενιαία:

- Ήταν διάσπαρτες εκτάσεις, τα *χωρία* ή *προάστεια*

- Τα καλλιεργούσαν ελεύθεροι ενοικιαστές ή πάροικοι.

- Η αγροτική οικονομία παρέμενε στάσιμη.

β. Η οικονομία και κοινωνία των πόλεων

Η οικονομία στις πόλεις γνώρισε μεγάλη **ανάπτυξη**:

☉ Στις αρχές του 9^{ου} αιώνα πόλεις όπως η Σπάρτη και η Πάτρα ανοικοδομήθηκαν και ιδρύθηκαν και νέες πόλεις.

☉ Τα κάστρα γίνονται πόλοι οικονομικής ανάπτυξης

Κέντρα οικονομικής δραστηριότητας

☉ Μετατράπηκαν σε **αστυκώμες** ή **αγροτοπόλεις**.

Οι έμποροι και βιοτέχνες:

☉ Οργανώνονται σε **συντεχνίες** ή επαγγελματικά **σωματεία**.

☉ Διαμορφώνουν το ύψος της παραγωγής και τις τιμές των προϊόντων.

☉ Στην Κωνσταντινούπολη οι επαγγελματικές διατάξεις περιλαμβάνονταν στο *Επαρχικόν Βιβλίον*.

☉ Οι βιοτεχνίες επεξεργάζονται τρόφιμα, ενώ από τον 10^ο αιώνα επιχειρήσεις επεξεργάζονται πολυτελή προϊόντα (μετάξι, πολύτιμοι λίθοι)

Το 10^ο αιώνα αναβιώνει το εξωτερικό εμπόριο

Εμπορικές σχέσεις αναπτύσσονται με:

☉ Βουλγάρους και Ρώσους

☉ Άραβες (Χαλιφάτο)

☉ Ιταλικές πόλεις (ιδιαίτερα Βενετία)

☉ Από τις εξωτερικές αγορές το Βυζάντιο προμηθεύεται μπαχαρικά, βαφές κλπ.

Η μεσαιά τάξη και ο δήμος

☉ Η ανάπτυξη της οικονομίας των πόλεων οδηγεί στη διαμόρφωση μιας ισχυρής μεσαιάς τάξης, που αποτελείτο από εμπόρους και βιοτέχνες, οργανωμένους σε συντεχνίες ή αδελφότητες, οι οποίοι υποκινούσαν λαϊκά κινήματα κατά των ευγενών, ιδιαίτερα από τον 11^ο αιώνα.

☉ Οι λαϊκές μάζες των πόλεων αποτελούνταν από φτωχούς που εργάζονταν περιστασιακά ή ήταν άνεργοι.

2. Η νομοθεσία των Μακεδόνων και η σύγκρουσή τους με τους Δυνατούς.

α. Η νομοθετική δραστηριότητα

Με σκοπό να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα διοίκησης του κράτους, οι Μακεδόνες αυτοκράτορες εξέδωσαν μια σειρά **νόμων** που ανταποκρίνονταν στις συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί.

Εκδόθηκαν οι παρακάτω συλλογές ή μεμονωμένοι νόμοι:

Πρόχειρος Νόμος: Συλλογή νόμων που αντικατέστησε την Εκλογή των Ισαύρων

Επαναγωγή: εισαγωγή στον Πρόχειρο Νόμο που καθόριζε με ακρίβεια τις αρμοδιότητες του αυτοκράτορα και του πατριάρχη

Βασιλικά: Συλλογή νόμων

Επαρχικόν βιβλίον: διατάξεις για τη λειτουργία των συντεχνιών της Κωνσταντινούπολης.

Νεαρές: νέοι νόμοι με σκοπό τον περιορισμό της μεγάλης γαιοκτησίας.

β. Νόμοι και αγώνας κατά των δυνατών.

☉ Βασικό γνώρισμα της κοινωνικής πολιτικής των Μακεδόνων ήταν η προσπάθεια για τον περιορισμό της δύναμης των δυνατών.

☉ Οι δυνατοί επιδίωκαν να πάρουν τη γη των φτωχών καλλιεργητών, να αποσπάσουν προνόμια και να κατακτήσουν την πολιτική εξουσία

- ☉ Το Βυζαντινό κράτος ήθελε να προστατέψει τους μικροκαλλιεργητές διότι:
- ☉ Οι φόροι τους αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος των κρατικών εσόδων.
- ☉ Αποτελούσαν την κύρια βάση του στρατού.

Με την αλλαγή στη νομοθεσία οι Μακεδόνες πέτυχαν:

- ☉ Όταν πουλιόταν ένα κομμάτι κοινοτικής γης οι πωλητές να προτιμούν τους γείτονες και συγγενείς για αγοραστές
- ☉ Να επιστραφούν στους φτωχούς καλλιεργητές χωρίς αποζημίωση τα χωράφια που είχαν πάρει οι δυνατοί.
- ☉ Να απαγορεύεται η πώληση και η αγορά των στρατιωτικών κτημάτων, αφού οι ιδιοκτήτες τους ήταν υποχρεωμένοι να στρατεύονται.
- ☉ Να περιοριστεί η αύξηση της εκκλησιαστικής περιουσίας
- ☉ Να πληρώνουν οι δυνατοί τους φόρους των φτωχών του χωριού (*αλληλέγγυον*). Πριν τους φόρους τους πλήρωναν όλα τα μέλη της κοινότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1025-1453)

1. Η ΕΞΑΣΘΕΝΗΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΜΕ ΤΗ ΔΥΣΗ

1. Η κρίση και οι απώλειες της αυτοκρατορίας κατά τον 11^ο αιώνα (1025-1081).

α. Η εσωτερική κρίση

▲ Μετά το **θάνατο** του **Βασιλείου Β'** (1025) τα μέτρα που πάρθηκαν από τη βυζαντινή κυβέρνηση οδήγησαν το κράτος σε **αποδυνάμωση**:

- **Διάλυση θεμάτων** και θεματικών στρατών
- **Αντικατάσταση** των στρατιωτών με υποχρεωτική θητεία με **μισθοφόρους**.

▲ Οι δυσβάστακτοι φόροι που επιβλήθηκαν οδήγησαν σε **εξέγερση των αγροτών**.

Δ Έντονη **πολιτική αστάθεια** επικράτησε στην αυτοκρατορία.

β. Οι στρατιωτικές αποτυχίες

Δ **1071- Μάχη στο Ματζικέρτ**: οι **Σελτζούκοι Τούρκοι** νικούν τα μισθοφορικά βυζαντινά στρατεύματα. Η Βυζαντινή παρουσία στη Μικρά Ασία **συρρικνώνεται** σταδιακά.

Δ **1071 – Κατάληψη Μπάρι** από τους **Νορμανδούς**. Τέλος της βυζαντινής Ιταλίας.

Δ Η βυζαντινή δύναμη **υποχωρεί** από το θάνατο του Βασιλείου Β' ως την άνοδο στο θρόνο της δυναστείας των Κομνηνών.

2. Οι Κομνηνοί και η μερική αναδιοργάνωση της Αυτοκρατορίας

α. Κατάσταση της αυτοκρατορίας

Δ **Εξωτερικές απειλές κατά την άνοδο στο θρόνο του Αλεξίου Α' Κομνηνού**:

- **Νορμανδοί** απειλούν τις ακτές της Ηπείρου
- **Κουμάνοι- Πατζινάκες** λεηλατούν τα Βαλκάνια
- Οι **Σελτζούκοι -Τούρκοι** κατακτούν τμήμα της Μικράς Ασίας.

β. Εσωτερική πολιτική

Δ Με το θεσμό της **Πρόνοιας**, ενισχύονται οι ευγενείς με αντάλλαγμα την παροχή στρατιωτικών υπηρεσιών

Δ Οι ευγενείς αυτοί ονομάζονται **προνοιάριοι** ή **στρατιώτες**

Δ Οι απλοί αγρότες βυθίζονται στη φτώχεια.

γ. Εξωτερικές επιτυχίες

Αλέξιος Α'

Δ Ανακαταλαμβάνει πόλεις της Μικράς Ασίας (Σμύρνη, Νίκαια), εκμεταλλευόμενος συμφωνίες με τους σταυροφόρους.

Ιωάννης Κομνηνός

Δ Καταλαμβάνει ξένα κρατίδια στη Μικρά Ασία

▲ Φτάνει ως την Αντιόχεια

▲ Επιβάλλει βυζαντινή κυριαρχία στους Σέρβους.

Μανουήλ Κομνηνός

▲ Ακολουθεί φιλοδυτική εσωτερική πολιτική

Συνεχίζει τις εκστρατείες κατά Σελτζούκων στη Μικρά Ασία

Συνάπτει ειρήνη με τους Ούγγρους και ταπεινώνει τους Σέρβους.

δ. Η στρατιωτική κατάρρευση

▲ Ο Μανουήλ Α' έκανε **παράτολμες** εκστρατείες στην Ιταλία, γεγονός που **ενθάρρυνε** τους Σελτζούκους για **επιθέσεις** εναντίον των εδαφών του Βυζαντίου.

▲ Ο βυζαντινός στρατός συντρίφθηκε στο **Μυριοκέφαλο** της **Φρυγίας**(1176) παγιώνοντας την παρουσία των Σελτζούκων στην Μικρά Ασία.

▲ Σταδιακά **μειώνεται ο Χριστιανικός πληθυσμός** λόγω της πείνας, των ασθενειών και της φυγής σε γειτονικές περιοχές.

▲ **Εξισλαμίζονται** σταδιακά οι επαρχίες της Μικράς Ασίας.

Η ενετική οικονομική διεύθυνση και το Σχίσμα των Εκκλησιών

α. Εμπορικά προνόμια στους Βενετούς

Ο **Αλέξιος Α'** ζήτησε τη βοήθεια των **Βενετών** για να αντιμετωπίσει τους **Νορμανδούς**. Κατάφερε να τους νικήσει με τη βοήθεια του Βενετικού στόλου. Σε αντάλλαγμα προσέφερε στους Βενετούς με **χρυσόβουλο** (επίσημη έγγραφη συμφωνία με υπογραφή του αυτοκράτορα, σφραγισμένη με τη χρυσή του βούλα) τα παρακάτω **προνόμια**:

→ **Χρήματα** και **αξιώματα** για τους άρχοντες των Βενετών

→ Οι Βενετοί έμποροι αποκτούν στην Κωνσταντινούπολη **σκάλες**(αποβάθρες) και **καταστήματα** δωρεάν.

→ **Εμπορεύονται** ελεύθερα σε όλα τα σημαντικά βυζαντινά λιμάνια **χωρίς δασμούς**.

Αποτελέσματα των παραχωρήσεων αυτών:

- **Οικονομική κυριαρχία** των Βενετών στην Ανατολή
- **Απώλεια θέσης του μεσάζοντα** μεταξύ Αράβων και Δύσης και κυριαρχίας των Βυζαντινών στο εμπόριο.

Αργότερα οι αυτοκράτορες προσπαθούν να περιορίσουν τη δύναμη της Βενετίας

- Παραχωρώντας **προνόμια** σε άλλες ιταλικές πόλεις (Γένοβα, Πίζα)
- **Δημεύοντας** τις περιουσίες των Βενετών
- **Υποκινώντας βιαιότητες** του λαού της Κωνσταντινούπολης εναντίον τους.

β. Το Σχίσμα των Εκκλησιών (1054)

- **Αντιπαλότητα** Ανατολής-Δύσης, μέσω των πατριαρχείων Κωνσταντινούπολης και Ρώμης για την κυριαρχία στο χριστιανικό κόσμο.
- Οι **σχέσεις** των δυο εκκλησιών **διακόπτονται**. Τα Πατριαρχεία Αντιοχείας και Ιεροσολύμων στηρίζουν το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.
- Αν και οι διαφορές δεν ήταν αγεφύρωτες, η **αλαζονεία** των δυο διαπραγματευτών (Πατριάρχης **Μιχαήλ Κηρουλάριος** και απεσταλμένος του Πάπα **Ουμβέρτος**) δεν επέτρεψε την αποφυγή του σχίσματος.
- Η **Εκκλησία** χωρίζεται σε **Ορθόδοξη** (Κωνσταντινούπολη) και **Ρωμαιοκαθολική** (Ρώμη).
- Το σχίσμα είχε ανυπολόγιστες **συνέπειες** για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

II. ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

1. Οι Σταυροφορίες και η πρώτη άλωση της Πόλης.

Σταυροφορίες είναι οι εκστρατείες που οργανώθηκαν στη Δύση τον 11^ο αιώνα με πρωτοβουλία των Παπών και με **στόχο** την **απελευθέρωση** των Αγίων Τόπων και του Παναγίου Τάφου.

Παράγοντες που επηρέασαν τη διαμόρφωσή τους

Η φημολογία για τις ωμότητες των Αράβων και Τούρκων εναντίον των προσκυνητών

Τα οικονομικά προβλήματα της Δύσης

Το κάλεσμα του Αλέξιου Α' στους ηγεμόνες της Δύσης για βοήθεια.

Οι τρεις πρώτες σταυροφορίες

Πρώτη σταυροφορία (1096-1099)

- Κηρύσσεται από τον Πάπα Ουρβανό Β' στην Κλερμόν της Γαλλίας
- Χαρακτήρας θρησκευτικός, αλλά και οικονομικός (υπερπληθυσμός, έλλειψη γης)
- Αρχικά ανοργάνωτες λαϊκές μάζες που εξολοθρεύτηκαν από τους Τούρκους. Ακολούθως φεουδάρχες που νίκησαν τους Τούρκους.
- Οι σταυροφόροι ανακτούν εδάφη της Μ.Ασίας και τα επιστρέφουν στο Βυζάντιο.
- Οι φεουδάρχες ιδρύουν αυτοτελή κρατίδια στη Συρία και Παλαιστίνη.

Δεύτερη και τρίτη σταυροφορία (12ος αιώνας)

- Καμία επιτυχία
- Κατά την τρίτη σταυροφορία το Βυζάντιο χάνει την Κύπρο (1192). Οι Δυτικοί την κρατούν για τέσσερις αιώνες.

Η τέταρτη σταυροφορία

- Μετά την πρώτη σταυροφορία τα θρησκευτικά κίνητρα υποχωρούν και κυριαρχούν τα υλικά.
- Οι σταυροφόροι αντί για την Αίγυπτο και τη Συρία καταλαμβάνουν την Κωνσταντινούπολη.
- Ο Δόγης της Βενετίας Ερρίκος Δάνδολος αξιοποίησε την πρόσκληση του Αλέξιου Αγγέλου που ήθελε την επάνοδο στο θρόνο του πατέρα του Ισαάκιου Αγγέλου.
- Αρχικά οι σταυροφόροι παρέδωσαν την πόλη στον Ισαάκιο, αλλά όταν αυτός δεν τους πλήρωσε, την κατέλαβαν και προχώρησαν σε πρωτοφανείς σφαγές και λεηλασίες (1204).
- Στη συνέχεια, Βενετοί και σταυροφόροι μοιράστηκαν την αυτοκρατορία. Έτσι δημιουργήθηκαν πολλά λατινικά κι ελληνικά κρατίδια.

2. Η περίοδος της Λατινοκρατίας και τα ελληνικά κράτη

α. Τα λατινικά κράτη

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης

→ Ένα μεγάλο μέρος των κήσεων της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας **διανεμήθηκαν** από τους σταυροφόρους.

→ Οι **Βενετοί** πήραν το μεγαλύτερο μέρος της Βασιλεύουσας, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου πελάγους.

→ Στα εδάφη της αυτοκρατορίας δημιουργήθηκε μια σειρά από λατινικά βασίλεια:

- Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης (Βαλδουίνος της Φλάνδρας)
- Βασίλειο της Θεσσαλονίκης (Μακεδονικά και Θρακικά εδάφη)
- Δουκάτο των Αθηνών
- Ηγεμονία της Αχαΐας.

Τα Ελληνικά κράτη

→ Μετά την άλωση (1204) δημιουργήθηκαν τρία ελληνικά κράτη:

- Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας στις νοτιοανατολικές ακτές του Ευξείνου Πόντου.
- Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας, στο βορειοδυτικό τμήμα της Μ.Ασίας (το ισχυρότερο από τα τρία κράτη)
- Το Κράτος της Ηπείρου (Ηπειρος κι Αιτωλοακαρνανία)

→ Οι Βυζαντινοί συνέτριψαν τους Φράγκους στη μάχη της Πελαγονίας (1259) και τους παραχωρήθηκαν τα κάστρα **Μάνη, Γεράκι, Μονεμβασία, Μυστράς**.

→ Τα κάστρα αυτά αποτέλεσαν τον πυρήνα ενός κράτους που απορρόφησε τις φραγκικές κτήσεις, το Δεσποτάτο του Μυστρά. Ο κυβερνήτης του (ο τίτλος του ήταν Δεσπότης) ήταν αδελφός του Βυζαντινού Αυτοκράτορα.

γ. Λατίνοι και Έλληνες

→ Οι Λατίνοι έβλεπαν τους Έλληνες με υπεροψία και περιφρόνηση

→ Οι Έλληνες αντιστάθηκαν σθεναρά στους Λατίνους.

Δ. Νέα ιδεολογία και ανάκτηση της Πόλης

→ Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας πέτυχε την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης (1261) και την ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

→ Μετά την πρώτη άλωση της Πόλης αρχίζει να δημιουργείται εθνικό αίσθημα του Ελληνισμού που συνδυάζει αρχαία ελληνική κληρονομιά και χριστιανική πίστη.

III. ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΥΠΟΤΑΓΗ ΣΤΟΥΣ ΟΘΩΜΑΝΟΥΣ

1. Εξάπλωση των Τούρκων και τελευταίες προσπάθειες για ανάσχεσή τους.

α. Η αδυναμία του Βυζαντίου

■ Η τελευταία αναλαμπή του Βυζαντίου κράτησε ως τα μέσα του 14^{ου} αιώνα

■ Αποτελέσματα εμφυλίων πολέμων:

- Οικονομική και στρατιωτική κατάρρευση

- Υποτίμηση νομίσματος

- Επιβολή βαριάς φορολογίας με συνέπεια επαναστάσεις του λαού και της μεσαιάς τάξης σε Θεσσαλονίκη και Ανδριανούπολη.

- Εξασθένηση του στρατού λόγω των πολλών μισθοφόρων

- Η Αυτοκρατορία περιορίζεται **στα Στενά** και λίγο αργότερα καταλύεται από τους Οθωμανούς.

β. Οι Οθωμανοί και οι κατακτήσεις τους

Οι Οθωμανοί

■ Ήταν **νομάδες** που μετανάστευσαν κοντά στην Προύσα

■ Οργανώθηκαν από το σουλτάνο **Οσμάν** ή **Οθμάν** (από εκεί πήραν το όνομά τους)

■ Μετά από πολύχρονους αγώνες κατέλαβαν σταδιακά τη Μικρά Ασία

- Για την αύξηση του στρατού τους στρατολόγησαν παιδιά Χριστιανών (**παιδομάζωμα**), που αποτέλεσαν τα τμήματα των **γενιτσάρων**.

Μετά την κατάληψη της Καλλίπολης (1354) άρχισαν να καταλαμβάνουν βαλκανικά εδάφη

- Αξιοποίησαν τη διαίρεση των βαλκανικών λαών
- Στη **μάχη του Κοσσυφοπεδίου** (1389) οι Σέρβοι ηττήθηκαν και αναγνώρισαν την οθωμανική κυριαρχία.

γ. Προσπάθειες ανάσχεσης των Οθωμανών

- Το 1402, η νίκη των Μογγόλων επί των Οθωμανών στην Άγκυρα δίνει παράταση ζωής στο Βυζαντινό κράτος.
- Οι αυτοκράτορες του Βυζαντίου Ιωάννης Ε', Μανουήλ Β' και Ιωάννης Η' πήγαν στη Δύση για βοήθεια.

Στη σύνοδο Φεράρας-Φλωρεντίας (1438-9)

- Ο Ιωάννης Η' αποδέχθηκε την «**ένωση**» δηλαδή την υποταγή της ορθόδοξης εκκλησίας στη Ρωμαϊκή.
- Ο λαός δε δέχθηκε ποτέ αυτή τη συμφωνία
- Τελικά το Βυζάντιο δεν έλαβε βοήθεια από τη Δύση και έμεινε απροστάτευτο στα σχέδια των Οθωμανών.

2. Η Άλωση της Πόλης

Ο σουλτάνος Μουράτ (1421-1451)

- Προχώρησε σε επιθέσεις κατά της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας
- Κατέλαβε Γιάννενα και Θεσσαλονίκη
- Νίκησε στη Βάρνα ένα στρατό σταυροφόρων

Ο σουλτάνος Μωάμεθ Β' ο Πορθητής (1451-1481)

- Άρχισε να πολιορκεί την Κωνσταντινούπολη το **1453**

- Προηγουμένως οι Τούρκοι έχτισαν το **φρούριο της Ρούμελης** στην ευρωπαϊκή πλευρά του Βοσπόρου, για να σταματήσουν τον ανεφοδιασμό της Βασιλεύουσας σε τρόφιμα.
- Ο Βυζαντινός Αυτοκράτορας **Κωνσταντίνος ΙΑ΄ ο Παλαιολόγος** αντιστάθηκε γενναία, αλλά οι δυνάμεις των Τούρκων ήταν μεγαλύτερες
- Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, σύμφωνα με το μουσουλμανικό θρησκευτικό νόμο, η πόλη για τρεις ημέρες παραδόθηκε στους τούρκους πολεμιστές, που προχώρησαν σε άγριες σφαγές και λεηλασίες.
- Ο Μωάμεθ ανακήρυξε την Κωνσταντινούπολη **πρωτεύουσά** του.

Οι συνέπειες

- Το **βυζαντινό πνεύμα** μεταφέρεται από τους λογίους στη Δύση
- Το κλείσιμο των δρόμων της Ανατολής από τους Οθωμανούς προκάλεσε τις μεγάλες **γεωγραφικές ανακαλύψεις** από τους Ευρωπαίους.
- Οι Έλληνες σταδιακά αρχίζουν να ελπίζουν στην **αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού**.

γ. Η βυζαντινή πνευματική κληρονομιά

- Οι Ρώσοι θεώρησαν ότι ήταν κληρονόμοι της βυζαντινής πολιτικής και πνευματικής παράδοσης. Η Μόσχα θεωρείτο η Τρίτη Ρώμη.
- Οι Ορθόδοξοι βαλκανικοί λαοί επηρεάστηκαν βαθιά από το βυζαντινό πολιτισμό και διατήρησαν την πνευματική τους ταυτότητα στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Η Συνολική προσφορά του Βυζαντίου

- Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία διέσωσε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό από τις αραβικές κατακτήσεις του 7^{ου} και 8^{ου} αιώνα.
- Ανέπτυξε πρωτότυπη τέχνη που επηρέασε την προαναγεννησιακή τέχνη στη Δύση και την Οθωμανική αρχιτεκτονική παράδοση στην Ανατολή.

- Τελειοποίησε τον τρόπο οργάνωσης του Κράτους. Το Βυζαντινό κράτος επηρέασε τα μεσαιωνικά βαλκανικά κράτη, τη Ρωσία και το Οθωμανικό Κράτος.
- Καλλιεργήθηκαν νέα γραμματειακά είδη (χρονογραφία, λειτουργική ποίηση)
- Αναπτύχθηκε η νομική και οι θετικές επιστήμες
- Διαμορφώθηκε η θρησκευτική μουσική, ο μοναστισμός και οι ανθρωπιστικές σπουδές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

1. Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο

α. Η οικογενειακή ζωή

♥ **Απαγόρευση γάμου** για κορίτσια κάτω των 12 και αγόρια κάτω των 14 ετών

♥ Το **διαζύγιο** επιτρεπόταν αν συναινούσαν και οι δυο σύζυγοι

♥ Οι γυναίκες

- Δεν είχαν ίσα δικαιώματα με τους άντρες

- Συμμετείχαν περιορισμένα στην κοινωνική ζωή

- Δεν συμμετείχαν σε δημόσιες τελετές

- Κάλυπταν το πρόσωπό τους όταν έβγαιναν έξω.

♥ Μετά τον 11^ο αιώνα οι γυναίκες μπορούσαν να συμμετέχουν στα κοινά και είχαν πρόσβαση στην εκπαίδευση.

♥ Τα **παιδιά** για να ξεχωρίζουν έπαιρναν μαζί με το όνομά τους το όνομα του πατέρα τους (σε γενική κτητική). Αργότερα καθιερώνεται το επώνυμο, ειδικά σε αριστοκρατικές οικογένειες.

β. Το σχολείο

♥ Τα σχολεία είχαν δυο κύκλους σπουδών. Στον α' κύκλο παιδιά από 7 ετών. Στο β' κύκλο από 12.

♥ Μάθαιναν ανάγνωση και γραφή, αριθμητική και γεωμετρία. Στη συνέχεια ρητορική, αστρονομία, φιλοσοφία και μουσική.

♥ Οι μαθητές πλήρωναν διδασκτρα, αλλά τα ορφανά φοιτούσαν δωρεάν.

♥ Στο πανεπιστήμιο πήγαιναν όσοι είχαν τις αναγκαίες γι' αυτό γνώσεις και την οικονομική δυνατότητα.

γ. Η ασθένεια, η ιατρική και κοινωνική περίθαλψη, ο θάνατος.

♥ Υπήρχαν στις πόλεις νοσοκομεία και ιδιώτες ιατροί.

♥ Πολλές φορές για θεραπεία ο λαός κατέφευγε στη μαγεία.

♥ Στις πόλεις υπήρχαν πτωχοκομεία και ορφανοτροφεία που ίδρυε και συντηρούσε η Εκκλησία.

δ. Η κατοικία

♥ Στις πόλεις τα σπίτια ήταν διώροφα και οικοδομούνταν γύρω από μια κεντρική αίθουσα.

-Στο ισόγειο ήταν η κουζίνα, το πλυσταριό, το λουτρό, ένα εικονοστάσι και το δωμάτιο με το τζάκι.

-Στο δεύτερο όροφο τα υπόλοιπα δωμάτια

♥ Η στέγαση των φτωχών σε πόλεις και χωριά ήταν άθλια, σε σπίτια μικρά ενός ή δυο δωματίων.

ε. Η ενδυμασία και η μόδα

♥ Οι αστοί φορούσαν μακρύ χιτώνα, μπότες δερμάτινες το χειμώνα και ανατολίτικα παπούτσια το καλοκαίρι.

♥ Οι χωρικοί φορούσαν στιχάρια (αμάνικους χιτώνες) και παπούτσια ανοιχτά στη φτέρνα ή κυκλοφορούσαν ξυπόλυτοι.

στ. Η διατροφή

♥ Οι πλούσιοι έτρωγαν ορεκτικά, κρέατα, ψάρια, γλυκά και κρασί.

♥ Ο μέσος Βυζαντινός πολίτης δεν είχε πολλές διατροφικές επιλογές.

ζ. Η ψυχαγωγία

♥ Κυριότερη μορφή ψυχαγωγίας ήταν η συμμετοχή σε **ιεροτελεστίες**, θρησκευτικές, κοινωνικές και λαϊκές **γιορτές**.

♥ Άλλη διασκέδαση ήταν ο **Ιππόδρομος**

♥ Στην επαρχία τα ετήσια **πανηγύρια** εξελίσσονταν σε λαϊκές γιορτές, όπου συγκεντρώνονταν μάγοι, αστρολόγοι, θεραπευτές που τραβούσαν την προσοχή του κόσμου.

η. Ο μοναχισμός

♥ Αρχικά οι μοναχοί ζούσαν αποτραβηγμένοι από τον κόσμο σε κάποια έρημο ή άλλο ακατοίκητο μέρος, με νηστεία, αϋπνία και συνεχή προσευχή.

♥ Ο μοναχισμός

-ξεκίνησε από την Αίγυπτο (4^{ος} αι.)

-είχε δυο μορφές

→ μοναχική

→ κοινοβιακή (μοναστήρια-ηγούμενος : θέτει τους κανόνες που είναι υποχρεωμένοι να τηρούν οι μοναχοί)

-γνώρισε μεγάλη ακμή μετά την αναστήλωση των εικόνων

♥ Πολλά μοναστήρια υπήρχαν στην Καππαδοκία και τον Όλυμπο της Βιθυνίας

♥ Το Άγιο Όρος ήταν το σημαντικότερο μοναστικό κέντρο.

4. Εικαστικές Τέχνες και Μουσική

■ Αρχιτεκτονική

- Αρχικά ο τύπος ναού ήταν η **βασιλική** (επιρροή από τις ρωμαϊκές βασιλικές στοές). Χωριζόταν σε **κλίτη** (διαδρόμους που χωρίζονταν με κίονες) και ήταν τρίκλιτη, πεντάκλιτη, επτάκλιτη ή εννεάκλιτη.

- Με την Αγία Σοφία καθιερώνεται νέος τύπος ναού, η **βασιλική με τρούλο** ή **τρουλαία βασιλική**.

Μετά την εικονομαχία εμφανίζεται ο **σταυροειδής με τρούλο** (ναός σε σχήμα σταυρού εγγεγραμμένου σε τετράγωνο).

- Από τον 11^ο αιώνα εμφανίζεται ένας νέος τύπος, ο **οκταγωνικός**.

- Αντίθετα από τους αρχαίους ναούς στολίζεται το εσωτερικό (ψηφιδωτά, τοιχογραφίες, φορητές εικόνες) και όχι το εξωτερικό τους.

■ Γλυπτική και ζωγραφική (τοιχογραφίες, ψηφιδωτά, φορητές εικόνες)

- Οι κυριότερες μορφές διακόσμησης των εκκλησιών είναι οι τοιχογραφίες και τα ψηφιδωτά.

- Σε περίοδο οικονομικής κρίσης προτιμούν τις **τοιχογραφίες** και τις **φορητές εικόνες** ως φθηνότερες.

- Στα χρόνια της Μακεδονικής Δυναστείας διαμορφώνεται ένα **τυπικό σχήμα εικονογράφησης**:

† Στην κορυφή του τρούλου ο **Παντοκράτορας**.

† Στην αψίδα του ιερού η **Θεοτόκος**

† Στα λοφία του τρούλου οι **Ευαγγελιστές**

† Στους τοίχους οι **δεσποτικές γιορτές**, οι **άγιοι** και οι **μάρτυρες**.

- Στην **εικονογράφηση** οι μορφές παριστάνονται λιπόσαρκες, σε στάση όρθια και μετωπική, δισδιάστατες με φόντο ένα φως απόκοσμο. Στόχος είναι η ανάδειξη της πνευματικότητας. Για τον λόγο αυτό οι καλλιτέχνες δεν ενδιαφέρονται για αναλογίες, κίνηση, ή προοπτική.

■ Μικρογραφία, μικροτεχνία, μικρογλυπτική, νομισματική.

- Οι Βυζαντινοί διακοσμούσαν τα χειρόγρατά τους με εικόνες που ονομάζονται **μικρογραφίες**. Από τις μικρογραφίες καταλαβαίνουμε τις καλλιτεχνικές τάσεις της εποχής του χειρογράφου.

- Ιδιαίτερη ανάπτυξη γνωρίζουν η **μικροτεχνία** και η **μικρογλυπτική** σε πολύτιμα μέταλλα, σμάλτο, ξύλο και ελεφαντόδοντο.

- Σε πολύ υψηλά επίπεδα ήταν επίσης η **τέχνη του κεντήματος** ιδιαίτερα **αμφίων** ή **εκκλησιαστικών υφασμάτων**.

- Τα **νομίσματα** μας παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για την πολιτική, την ιδεολογία, την οικονομική και κοινωνική ζωή του Βυζαντίου.

■ Μουσική

* Θρησκευτική μουσική

- Ως τον 7^ο αιώνα οι δημιουργοί λειτουργικών ποιημάτων ονομάζονται ποιητές και μελωδοί, γιατί γράφουν και το ποίημα και τη μελωδία. Κορυφαίος εκπρόσωπος ο **Ρωμανός ο Μελωδός** (Τα **κοντάκια** του Ρωμανού είναι αυστηρά δομημένα με προοίμιο, οίκους, εφύμνιο και ακροστιχίδα, π.χ. «Του ταπεινού Ρωμανού αίνος»).
- Από τον 8^ο αιώνα ο ποιητής (**υμνογράφος**) μπορεί να είναι διαφορετικό πρόσωπο από το συνθέτη (**μελοποιό**).
- Η εκκλησιαστική μουσική είναι μονοφωνική. Εκτελείται από μια μόνο φωνή που υποτάσσεται στο λόγο.
- Οι νότες σημειώνονται με γράμματα της αρχαίας ελληνικής, ακολουθώντας τη μουσική παράδοση της αρχαιότητας.

* Κοσμική μουσική

- Αναπτύσσεται παράλληλα με τη θρησκευτική. Περιλαμβάνει τραγούδια ερωτικά, γαμήλια κλπ. που τραγουδιούνται με συνοδεία μουσικών οργάνων.
- Υπάρχει αλληλεπίδραση των δυο ειδών. Συχνά στις εκδηλώσεις τραγουδούν οι ψάλτες της Αγίας Σοφίας και των Αγ. Αποστόλων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Η ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

2. Ο Καρλομάγνος και η εποχή του

α. Η αυτοκρατορία

Ο Καρλομάγνος (768-814)

- ▣ Ήταν διάδοχος του Πιπίνου του Βραχύ και μετέτρεψε το Φραγκικό Βασίλειο σε ισχυρό χριστιανικό κράτος.

▣ Ανήμερα Χριστούγεννα του 800 στέφθηκε από τον Πάπα στη Ρώμη **αυτοκράτορας του Ρωμαϊκού κράτους**, προκαλώντας την ισχυρή αντίδραση των Βυζαντινών, που θεωρούσαν τον εαυτό τους μοναδικό κληρονόμο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

▣ Πρωτεύουσά του ήταν η Αιξ-Λα-Σαπέλ (Aix-La-Chapelle) το Ακυίσγρανον των λογίων της εποχής, το σημερινό Άαχεν, κέντρο διοικητικό και πολιτιστικό της αυτοκρατορίας του.

▣ Για να ελέγχει την τεράστια αυτοκρατορία του οργάνωσε τους πολιτικούς και διοικητικούς θεσμούς του βασιλείου του, αξιοποιώντας τη ρωμαϊκή παράδοση αλλά και τα γερμανικά έθιμα.

▣ Χάρη στην τάξη και οργάνωση η οικονομία αναπτύχθηκε με

- αύξηση της αγροτικής παραγωγής

- αναθέρμανση του εμπορίου.

Η Συνθήκη του Βερντέν (843)

▣ Μετά το θάνατο του Καρλομάγνου η ενότητα του Φραγκικού κράτους κλονίζεται. Οι κληρονόμοι του (εγγονοί του) μοιράζουν την αυτοκρατορία σε τρεις λουρίδες που ξεκινούν από το βορρά και κατεβαίνουν προς το νότο. Η διανομή γίνεται με τη **Συνθήκη του Βερντέν (843)**

- Το πρώτο τμήμα περιλαμβάνει τη σημερινή Γερμανία (πρωτεύουσα το Ρέγκενσμπουργκ)

- Το δεύτερο τη σημερινή Γαλλία (πρωτεύουσα το Παρίσι)

- Το τρίτο το σημερινό Βέλγιο, την Ελβετία και την κεντρική Ιταλία, ως τη Ρώμη (πρωτεύουσα το σημερινό Άαχεν).

▣ Η Συνθήκη του Βερντέν

- Χώρισε την Ευρώπη γλωσσικά για πρώτη φορά

- Υπήρξε η αρχή της δημιουργίας των εθνικών κρατών στην Ευρώπη.

▣ Νέοι **κίνδυνοι** για την Ευρώπη:

Σαρακηνοί: επιτίθενται στα παράλια της Μεσογείου

Μαγυάροι (Ούγγροι): επιτίθενται σε μεγάλα τμήματα της Δυτικής Ευρώπης.

Νορμανδοί ή Βίκινγκς: κάνουν αιφνιδιαστικές επιδρομές στην Ευρώπη και εγκαθίστανται σε εδάφη της.

β. Η Καρολίδεια Αναγέννηση

▣ Ονομάστηκε έτσι η άνθηση γραμμάτων και τεχνών κατά τη βασιλεία του Καρλομάγνου και των διαδόχων του.

▣ Για την οργάνωση του κράτους ήταν απαραίτητοι γραφείς, αντιγραφείς και δάσκαλοι.

▣ Τις δραστηριότητες αυτές τις ασκούσαν κληρικοί, οπότε ο Καρλομάγνος προχώρησε σε εκκλησιαστικές μεταρρυθμίσεις και προσπάθειες βελτίωσης του μορφωτικού επιπέδου του κλήρου.

▣ Προσκάλεσε πολλούς λογίους και δασκάλους από Ιρλανδία και Αγγλία.

▣ Στην **Ανακτορική Ακαδημία** και στα μοναστήρια γινόταν συστηματική αντιγραφή βιβλίων. Για το λόγο αυτό καθιερώθηκε η ευανάγνωστη **καρολίδεια γραφή**.

▣ Με εντολή του βασιλιά λειτουργούν σχολεία σε κάθε επισκοπή και μοναστήρι.

▣ Στα σχολεία διδάσκονται:

- Γραφή και ανάγνωση

- Γραμματική

- Ρητορική

- Αριθμητική

▣ Μεγάλη ανάπτυξη γνωρίζουν οι τέχνες με βυζαντινή επίδραση:

-Αρχιτεκτονική

-Γλυπτική

-Ζωγραφική

-Μικροτεχνία

-Μικρογραφία χειρογράφων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (15^{ος}-18^{ος} ΑΙΩΝΑΣ)

Ι. ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. ΟΙ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ

■ Τα κίνητρα και οι προϋποθέσεις

Από το τέλος του Μεσαίωνα Ευρωπαίοι έμποροι αναζητούν χρυσό, μπαχαρικά και αρώματα στην Ανατολή, μέσω του **δρόμου του μεταξιού** (Μάρκο Πόλο)

Η **αποκοπή** αυτού του δρόμου από τους **Αραβες** και τους **Οθωμανούς** οδηγεί τους ευρωπαίους σε αναζήτηση θαλάσσιων δρόμων για τις αγορές της Ανατολής (**οικονομικά κίνητρα**).

Στην αναζήτηση συμβάλλουν επίσης:

- Οι **φιλοδοξίες** ηγεμόνων
- Η προσπάθεια για **διάδοση του Χριστιανισμού**
- Η **επιθυμία** του ανθρώπου προς τη **γνώση**.

Από το 13^ο αιώνα τα ταξίδια γίνονται πιο εύκολα χάρη σε μια σειρά από νέα τεχνικά μέσα όπως η **πυξίδα**, ο **αστρολάβος** (προσδιορίζει το γεωγραφικό πλάτος), οι **πορτολάνοι** (ναυτικοί χάρτες), αλλά και η κατασκευή της **καραβέλας**, ενός μεγάλου πλοίου που συνδυάζει χωρητικότητα, ταχύτητα και ασφάλεια. Σημαντικά συνέβαλε και η **αντίληψη** για τη **σφαιρικότητα** της γης.

■ Τα εξερευνητικά ταξίδια

Οι **Πορτογάλοι** πλέουν γύρω από την **Αφρική** για να ανακαλύψουν το δρόμο για τις Ινδίες. Μετά από πολλές αποστολές, το 1498 ο **Βάσκο ντε Γκάμα** έφθασε στο Κάλικουτ των Ινδιών.

Ο **Χριστόφορος Κολόμβος**, γενοβέζος θαλασσοπόρος, σίγουρος ότι η γη είναι σφαιρική ταξιδεύει στην υπηρεσία του βασιλιά της Ισπανίας δυτικά για να ανακαλύψει τις **δυτικές Ινδίες**. Αντί για τις Ινδίες στα τέσσερα ταξίδια του (1492-1504) ανακαλύπτει νησιωτικές και ηπειρωτικές περιοχές της **κεντρικής Αμερικής**. Ο ίδιος όμως πιστεύει ότι έχει ανακαλύψει τις δυτικές Ινδίες ως το θάνατό του. Με τη χαρτογράφηση της Αμερικής από τον **Αμέρικο Βεσπούτσι** κατανοούν όλοι ότι πρόκειται για νέα ήπειρο.

Ο πρώτος **περίπλους της γης**, που αποδεικνύει περίτρανα τη σφαιρικότητά της γίνεται από τον Πορτογάλλο θαλασσοπόρο **Φερδινάνδο Μαγγελάνο**, στην υπηρεσία του βασιλιά της Ισπανίας (1519-1522).

■ Η γέννηση ενός Νέου Κόσμου

Οι **Πορτογάλοι** και οι **Ισπανοί** κατέκτησαν με τη **βία** τις περιοχές που ανακάλυψαν.

Οι Ισπανοί κατέστρεψαν με σκληρότητα τους **προκολομβιανούς πολιτισμούς** (Μάγιας, Αζτέκους κλπ) της κεντρικής και νότιας Αμερικής.

Έτσι μετέτρεψαν τις νέες κτήσεις σε αποικίες και τις μοίρασαν μεταξύ τους με τη **Συνθήκη της Τορνεζίλας** (1494).

Τις δυο αποικιακές αυτοκρατορίες που δημιούργησαν διεκδίκησαν σταδιακά και άλλες δυνάμεις, όπως η **Ολλανδία**, η **Αγγλία**, η **Γαλλία**, από τον 16^ο αιώνα, με αποτέλεσμα μεγάλες συγκρούσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών.

■ Η Ευρώπη και ο Νέος Κόσμος

Το **κέντρο** της Ευρωπαϊκής **οικονομίας μετατοπίζεται** στον Ατλαντικό και τη Βόρεια θάλασσα, όπου κατέληγαν οι υπερπόντιοι θαλάσσιοι δρόμοι.

Νέα λιμάνια (Σεβίλλη, Λισσαβόνα, Αμβέρσα) επισκιάζουν τα παραδοσιακά της Βενετίας και της Γένοβας.

Η **εισαγωγή πολύτιμων μετάλλων** δημιουργεί εμπορικές και τραπεζικές δραστηριότητες προς **όφελος της αστικής τάξης**.

Η επαφή με νέους, άγνωστους πολιτισμούς **κλονίζει τις παραδοσιακές αξίες**.

Ευνοείται η **ανάπτυξη επιστημών** όπως η γεωγραφία, αστρονομία, ζωολογία, βοτανική, εθνολογία κ.ά.

■ Επιπτώσεις για τους λαούς των νέων χωρών

Οι Ευρωπαίοι **εκμεταλλεύτηκαν** τις πλουτοπαραγωγικές πηγές σε βάρος των ντόπιων πληθυσμών

Επιβάλλεται η **αρχή των άνισων ανταλλαγών** (π.χ. καθρεφτάκια και χάντρες για χρυσάφι, ασήμι και αγροτικά προϊόντα)

Θεώρησαν τους **λαούς** των κατακτημένων χωρών **κατώτερους** και αντικείμενο εκμετάλλευσης

Γεννήθηκε στις περιοχές αυτές η **δουλεία**, η **αποικιοκρατία** και οι συνέπειες της υπανάπτυξης των χωρών αυτών φθάνουν ως τις μέρες μας.

2. ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

Αναγέννηση είναι ένα καλλιτεχνικό και πνευματικό **κίνημα** που εκδηλώθηκε στον ευρωπαϊκό χώρο παράλληλα με τις Ανακαλύψεις. Κύρια **χαρακτηριστικά** της είναι η **αναβίωση των αξιών της κλασικής αρχαιότητας**, για τη θεμελίωση ενός καινούργιου κόσμου.

Ο άνθρωπος διαμορφώνει μια **νέα αντίληψη για τον κόσμο** που στηρίζεται στην **κριτική** σκέψη, στην **εξέλιξη**, στις **επιστήμες** και στην ιδέα της **προόδου**. Τώρα ο ίδιος ο **άνθρωπος** γίνεται το **επίκεντρο της παρατήρησης** των λογίων, των σοφών και των καλλιτεχνών.

Κοιτίδα των πολιτιστικών εξελίξεων είναι οι οικονομικά ακμαίες πόλεις της Ιταλίας (Φλωρεντία, Ρώμη, Βενετία, Μιλάνο). Τις δραστηριότητες ενθαρρύνουν φωτισμένοι «μαικήνες» (ηγεμόνες, πάπες ή εύποροι αστοί).

Ο **Ανθρωπισμός** είναι η στροφή προς τη βαθύτερη γνώση της αρχαιότητας στην οποία στράφηκε ο άνθρωπος της Αναγέννησης, στην προσπάθειά του να εκφράσει τις νέες αξίες.

Οι Ανθρωπιστές ταξίδευαν σε όλη την Ευρώπη για να διαδώσουν τις νέες ιδέες δημιουργώντας έτσι ένα δίκτυο σχέσεων και πολιτισμού που ονομάστηκε **Πολιτεία των Γραμμάτων**. Γράφουν στα Λατινικά, αλλά σταδιακά αρχίζουν να υπερασπίζονται τις εθνικές γλώσσες και να συνθέτουν έργα τους σε αυτές.

Ο **Οικουμενικός Άνθρωπος** (homo universalis) είναι ένας νέος τύπος ανθρώπου που επιχειρούν να διαμορφώσουν οι Ανθρωπιστές. Χαρακτηριστικά του η πολυδιάστατη προσωπικότητα, με

πνευματικά, σωματικά και ψυχικά χαρίσματα, αλλά και η δυνατότητά του να διαμορφώνει το πεπρωμένο του.

Ιδρύονται πολλά πνευματικά ιδρύματα, με προγράμματα σπουδών που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα μαθημάτων, ώστε οι μαθητές να αποκτούν συνολική μόρφωση.

Η Συμβολή των Ελλήνων λογίων ήταν πολύ σημαντική για τις ανθρωπιστικές σπουδές. Οι λόγιοι κατέφυγαν στη Δύση πριν και μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και βοήθησαν και στη διδασκαλία, αλλά και στη συλλογή αρχαίων χειρογράφων από βιβλιοθήκες και ηγεμόνες.

Η Τυπογραφία εφευρέθηκε γύρω στο 1450 από τον Ιωάννη Γουτεμβέργιο από τη Μαγεντία της Γερμανίας. Η χρήση κινητών μεταλλικών στοιχείων στην εκτύπωση των βιβλίων βοήθησε στη διάδοση του βιβλίου, το οποίο είναι πλέον αρκετά οικονομικό, άρα προσβάσιμο από όσους ήξεραν γράμματα (κυρίως τους αστούς). Η διάδοση του βιβλίου βοήθησε στην ταχεία διάδοση των ιδεών.

Στα Γράμματα έχουμε μεγάλη λογοτεχνική ανανέωση με τη χρήση των εθνικών γλωσσών και τον εμπλουτισμό της θεματολογίας (Μονταίνι, Θερβάντες, Σαίξπηρ).

Η διεύρυνση του κόσμου με τις ανακαλύψεις έθεσε νέους προβληματισμούς για τη γη, το σύμπαν και την επιστήμη.

Η Τέχνη της περιόδου αποτυπώνει την ιδεολογία της Αναγέννησης. Στην Αρχιτεκτονική υπάρχει έντονη επιρροή από την αρχαιότητα. Η γλυπτική και η ζωγραφική απεικονίζει πια γυμνό το ανθρώπινο σώμα και εμπνέεται από μύθους της αρχαιότητας, αλλά και της βίβλου. Οι καλλιτέχνες χρησιμοποιούν την προοπτική και τη φωτοσκίαση (Μποτιτσέλι, Ντα Βίντσι, Μιχαήλ Άγγελος, Ραφαήλ Σάντι, Τιτσιάνο, αλλά και οι Ιερώνυμος Μπος, Άλμπρεχτ Ντύρερ, Δομήνικος Θεοτοκόπουλος κλπ). Στη Μουσική παράλληλα με την εκκλησιαστική καλλιεργείται και η λαϊκή. Υπάρχει σιγά σιγά διαφοροποίηση ανάλογα με τη χώρα. Αναπτύσσεται η πολυφωνική μουσική. Εμφανίζονται το κοντσέρτο και η συμφωνία.

3. Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

α. Η κρίση στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και οι ανθρωπιστές

Η κατάσταση στην Εκκλησία

- † Στο τέλος του Μεσαίωνα η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία βρίσκεται σε κρίση
- † Υπάρχουν διαμαρτυρίες για ηθική διαφθορά
- † Οι ανώτεροι κληρικοί ζουν σε χλιδή, σαν κοσμικοί ηγεμόνες και δεν ενδιαφέρονται για τους πιστούς.
- † Ο κατώτερος κλήρος ζούσε στην αμάθεια.
- † Συνεχείς πόλεμοι, επιδημίες και προφητείες για το τέλος του κόσμου.
- † Η πνευματική καθοδήγηση λείπει κι έτσι οι πιστοί βρίσκονται σε σύγχυση και αγωνία για το θάνατο και τη σωτηρία της ψυχής.
- † Η Εκκλησία εκμεταλλεύεται το φόβο τους και εκδίδει συγχωροχάρτια (έγγραφα άφεσης αμαρτιών).

Οι ανθρωπιστές

- † Καταδικάζουν και τις δεισιδαιμονίες του λαού και τη στάση της Εκκλησίας.
- † Προβάλλουν την ανάγκη για ειλικρινή πίστη που στηρίζεται στο ίδιο το μήνυμα του Χριστού.
- † Θεωρούν αναγκαία τη μετάφραση της Αγίας Γραφής σε λαϊκή γλώσσα για να την καταλαβαίνουν όλοι.

β. Η Προτεσταντική μεταρρύθμιση.

Ο Λούθηρος

- † Στη Γερμανία ο μοναχός και θεολόγος Μαρτίνος Λούθηρος αντέδρασε στα συγχωροχάρτια
- † Το 1517 θυροκόλλησε σε ναό της Βιτεμβέργης ένα κατάλογο με 95 θέσεις, με τις οποίες καταδίκασε τα συγχωροχάρτια και υποστήριζε τις δικές τους απόψεις για τη θρησκεία.
- † Ο Πάπας τον αφόρισε, αλλά ο Λούθηρος έκαψε το έγγραφο του αφορισμού δημόσια.

† Ο Λούθηρος υποστήριζε ότι μόνο με την πίστη μπορεί κανείς να σώσει την ψυχή του.

† Η διδασκαλία του διαδόθηκε πολύ γρήγορα στη Γερμανία

† Ο αυτοκράτορας Κάρολος Ε΄ τον έθεσε εκτός νόμου και καταδίκασε τη διδασκαλία του (Λουθηρανισμό) για να μην διασπαστεί το Κράτος.

Συγκρούσεις και διάδοση της Μεταρρύθμισης

† Οι οπαδοί του Λούθηρου και οι Γερμανοί ηγεμόνες που τον υποστήριζαν διαμαρτυρήθηκαν και γι' αυτό ονομάστηκαν Διαμαρτυρόμενοι ή Προτεστάντες (protestor=διαμαρτύρομαι).

† Ο πόλεμος μεταξύ προτεστάντων και αυτοκράτορα τερματίστηκε με την Ειρήνη της Αυγούστας (1555). Με αυτή αναγνωρίστηκε η νομιμότητα του Λουθηρανισμού και το δικαίωμα του κάθε ηγεμόνα να επιβάλει στους υπηκόους του το δόγμα που επιθυμούσε. Έτσι η Γερμανία διαιρέθηκε σε κράτη Ρωμαιοκαθολικά και Προτεσταντικά.

† Η Μεταρρύθμιση διαδόθηκε γρήγορα και σε άλλες χώρες προκαλώντας την αντίδραση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

† Αποκορύφωμα των συγκρούσεων η Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου στο Παρίσι (24/8/1572), ο σφαγιασμός δύο χιλιάδων γάλλων προτεσταντών.

† Το **1598**, με το Διάταγμα της Νάντης αποκαθίσταται η θρησκευτική γαλήνη, αφού αναγνωρίζεται στους καλβινιστές το δικαίωμα άσκησης της λατρείας τους με προϋποθέσεις.

Οι αντιδράσεις της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας

† Στην επιτυχία του Προτεσταντισμού η Ρωμαϊκή Εκκλησία αντιδρά με την Αντιμεταρρύθμιση.

† Στη Σύνοδο του Τρέντο πάρθηκαν αποφάσεις για την ανασυγκρότηση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, αλλά και μέτρα εναντίον της Μεταρρύθμισης.

Χτίζονται νέοι Ρωμαιοκαθολικοί ναοί μεγαλοπρεπείς, ώστε να προβάλλεται η υπεροχή του Καθολικισμού

† Ενισχύεται η λατρεία της Θεοτόκου και πολλαπλασιάζονται εικόνες και τελετές.

Η Ευρώπη μετά τη μεταρρύθμιση

- † Είναι πνευματικά διαιρεμένη
- † Ο Προτεσταντισμός στη Βόρεια Ευρώπη
- † Ο Ρωμαιοκαθολικισμός στη Νότια Ευρώπη
- † Η Ορθοδοξία στην Ελλάδα, τα Βαλκάνια και τη Ρωσία

Μεταβολές στον Ευρωπαϊκό πολιτισμό

- † Η μετάφραση της Βίβλου συμβάλλει στην ανάπτυξη των εθνικών λογοτεχνιών και στη σφυρηλάτηση εθνικής συνείδησης.

Η απελευθέρωση της δημιουργικότητας του ανθρώπου συμβάλλει

- † Στην εξέλιξη των επιστημών
- † Στον εκδημοκρατισμό των θεσμών
- † Στην οικονομική ανάπτυξη
- † Στην κοινωνική ελευθερία.